

ЧЛАНЦИ

Проф. др Зоран Лакић, члан ЦАНУ

ЊЕМАЧКА У ОГЛЕДАЛУ ЈУГОСЛОВЕНА - СРБА И ЦРНОГОРАЦА Искуства из два свјетска рата и актуелно стање односа држава и народа

У договору са организаторима овога сусрета* понуђено ми је да покушам да обрадим тему - *Њемачка у свијесци Југословена - Срба и Црногораца*, у првом реду на основу искуства из два свјетска рата и садашњих званичних односа двију држава - Савезне Републике Њемачке и Савезне Републике Југославије.

Назначена глобална тема садржи доста неодређености, па и непознаница, које је веома тешко одгонетнути. Да ли се, на примјер, слика о Њемачкој подудара са оним што називамо историјом тога времена? Колико је та савремена историја под утицајем актуелне политике у смислу да се прошлост користи у мјери колико може да служи као легитимација за садашњост? Да ли се, у том смислу, мијешају *faction* и *fiction*? Другим ријечима постоји ли опасност да историографија подлегне имагинацији? Познато је да свако друштво има своје схватање историје; оно се мијења у мјери у којој се мијења и само друштво. Инсистирањем на овој неоспорној

---

* Саопштење на округлом столу у Берлину организованом поводом 50. годишњице побједе над фашизмом у II свјетском рату.

истини, у ствари, подстичу се млађи да смијелије трагају за новом историјом која ће их припремити за XXI вијек. То, наравно, на значи трагање за обавезно новим, које би могло постати још једна заблуда, па и странпутица науке.

Емпиријска грађа је сигуран ослонац за оцјену стања ових односа, макар у периоду два свјетска рата. Њој поклањамо пуно повјерење, јер је ријеч о прворазредном историјском извору, како ће се то видјети у саопштењу. Тај дио саопштења ћу елаборирати *via facti* у пуном значењу тога појма.

Када је ријеч о историји која корача, чији смо сви свједоци, у припреми овог саопштења користио сам се свједочењем *in vivo*, у ствари анкетом коју сам организовао међу студентима Филозофског факултета у Црној Гори - на катедрама - за историју, за филозофију и за књижевност. Анкетни листић са 13 питања дат је у прилогу овога саопштења.

Историја односа Њемачке и Југославије од почетка 20. вијека - у ствари је историја пријетећих ратних криза и суровог ратовања. Од 1903. године односи са Аустроугарском, која је увијек уживала подршку и заштиту јаче Њемачке, били су погоршани, због претензије ове државе да се супростави процесу уједињења југословенских народа и земаља. "Док се год Аустрија буде држала те политике - стигло је упозорење из Београда - она ће бити наш противник - у свему и свачему". Затим је услједила криза односа - изазвана анексијом Босне и Херцеговине 1908. године од стране Аустроугарске. Па затим, Царински рат 1906-1911, балкански ратови 1912-1913. године који су, између осталог, довели и до ликвидирања турске тампон зоне између Србије и Црне Горе - Новопазарског санџака. Након пуних 520 година турске окупације ових крајева - Црна Гора и Србија су коначно добиле заједничку границу. Беч је то доживио као пораз своје политике на Балкану, са чиме се није мирио. То се види из ријечи министра иностраних послова, које ћемо *ад лиџерам* цитирати: "Данас Србија представља велику атракцију, јер се види да је њен престиж порастао на штету нашег. Ако се Србија буде даље развијала - наши ће се Југословени још више осећати тамо повучени, и ту не може ништа (ни) најбоља унутрашња политика... *Обрачун са Србијом и њено љонжење - то је животињи услов Монархије*. Ако то не може да се догоди данас - морамо се на то темељито припремити".

Ова пријетња је релативно брзо реализована. У I свјетском рату ова два народа су била на супротним странама фронта. Србија и Црна Гора биле су нападнуте 1914. године и у току 1915. и 1916. године окупиране. Народ је био изложен великим репресијама, готово једнаким онима из такозваног турског доба - када су родољуби набијани на колац, растрзани

коњима, мучени по казаматама итд. Више од тога њемачки окупатори су настојали да продубе јаз између српског и муслиманског народа, који је у ствари, српског поријекла, само што је прихватио нову вјеру - мухамеданску. Наговорили су Муслимане Санџака да траже издвајање овог простора из српских држава - Србије и Црне Горе и да га припоје Босни, која се налазила под аустријском окупацијом. Муслимани су то и учинили на својој конференцији коју су одржали у Сјеници 1917. године. Насупрот овоме велики руски научник Павле Ровински, који је дуго година био у старој Црној Гори - биљежи у свом четворотомном монументалном издању *Црна Гора у прошлости и садашњости* (која је тек 1994. године преведена и објављена у Црној Гори) хармоничан однос Муслимана, Албанаца и Црногораца половином 19. вијека. Заједно су се борили против заједничког непријатеља - турских освајача. "Непријатељство се појавило недавно, углавном, од посљедњег црногорско-турског рата (1876-1878) и све више се шири под садашњим утицајем аустријских агената и католичког свештенства". (књига III, стр. 537)

У истом смислу наводимо и други, само на први поглед мали неважан детаљ. У окупирани Београд - прво је умарширала аустријска јединица састављена искључиво од хрватских царских поданика. Схваћено је то као продубљивање јаза и између Срба и Хрвата, у смислу познате латинске крилатице - *Divide et impera*.

Посебно Србија и Црна Гора, као самосталне државе - биле су у I свјетском рату носиоци борбе за уједињење југословенских народа, која је и довела до стварања прве заједничке државе 1918. године - Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. Жестоки противници са друге стране фронта били су Аустријанци помогнути Њемцима. Та борба је стајала Србију и Црну Гору огромних жртава и ратних разарања (око 1.300.000 погинулих). Према подацима Бечког архива - укупни губици Аустрије од јула 1914. до јула 1915. године износили су 348.025 погинулих, рањених, несталих, болесних или заробљених, од којих су 8.002 били официри. Српски губици су износили укупно 132.000. Србија је поднијела највеће жртве. У односу на број мобилисаних Србија је изгубила 26%, Француска 16,8%, Њемачка 15,4%, Велика Британија 12,5%, Русија 11,5%, Италија 10,3%, а САД само 2%.

Ове историјске чињенице ушле су у свијест народа на разне начине. Највише преко fine литературе, мемоарских записа, бројних сјећања, ријетких историјских студија, затим преко ликовне умјетности, музике, филма, ТВ серија, народних пјесама и наравно преко усменог казивања. Тако је израсла незабилежана легенда о херојству мајора српске војске Гавриловића - који је у одбрани Београда храбрио своје војнике ријечима:

"Ми смо одавно избрисани из списка живих. Ми, дакле, немамо што да изгубимо. Напријед у одбрану Београда, напријед у историју".

Историјска истина о овој борби српског народа добијала је у важности због чињенице да је баш овом борбом створена прва заједничка држава југословенских народа, која је историографски објашњена као реализација вјековног сна свих њених народа, посебице Србије и Црна Горе, код којих је та свијест била и најразвијенија. Борци за уједињење приказани су као хероји - попут Гавриловића, а противници као заклето непријатељи. Тако се стварало неповјерење између двију држава и двију народа, које се покушало превазићи у такозваном међуратном периоду 1918-1941. године. Југословенска краљевска влада је давала такве импулсе; са друге стране су, међутим, долазили захтјеви, наређења, постављани су услови - често безусловно, каткада и ултимативно. Ваљда зато што је у питању однос великог и малог партнера.

У II свјетском рату, што је познато, опет су се двије државе нашле на супротним странама фронта. Опет је Југославија била жртва агресије фашистичке Њемачке. И опет је у антифашистичкој борби 1941-1945. године имала велике жртве - 1.706.000 погинулих, што чини 10,8% цјелокупног њеног становништва. Послије СССР-а (17,3%) и Пољске (11,4%), Југославија је процентуално имала највеће губитке у II свјетском рату; веће него фашистичка Њемачка. Укупни губици савезника износили су најмање 50.000.000 живота, док су поражене фашистичке снаге имале око 10.000.000 жртава. Највише је изгинула омладина од 16 до 21 године живота, која је, иначе, чинила 75% борачког састава партизанских јединица у Југославији. Југославија је претрпјела и велика разарања; ратна штета је процијењена на 46,9 милијарди америчких долара. О томе постоји богата документација и солидна историографска литература. Мало се преводило на свјетске језике, па се, вјероватно, мање зна о овој врсти страдања Југославије. Зато ћу навести битније глобалне податке: у Југославији је изграђен систем усташких нацистичких логора (70 по броју). Највећи је био Јасеновац у коме је уморено око 700.000 људи, жена и дјеце - највећим дијелом Срба. У познатим мучилиштима, као што су Аушвиц, Дахау, Матхаузен, Бухенвалд и др. налазило се 90.000 Југословена, од којих је око 60.000 оставило живот у логору. У ратно заробљеништво је одведено око 170.000 официра и војника бивше Југословенске војске, међу којима су махом били Срби. На принудни рад у Њемачку одведено је 270.000 лица из Југославије. Око 530.000 лица принудно је исељено из својих домова. Разорено је или оштећено 822.237 зграда а 3.300.000 становника остало је без крова над главом. Уништено је 56% пољопривредног инвентара, око 60% крупне стоке, 24% воћњака. Југославија је до рата 1941. године била 80% аграрна земља. Разорено је или оштећено 223 рудника и 40%

цјелокупне индустрије. Уништено је 57% жељезничких пруга, 80% локомотива, 90% вагона, 50% бродова, порушени су готово сви велики мостови челичне конструкције и 81% мањих бетонских мостова.

У богатој емпирији коју смо сажето изложили, налазе се, па и крију - многа питања, без чије елаборације је тешко одговорити на основно питање - могу ли Њемачка и Југославија имати заједнички интерес и који су путеви превазилажења стања неповољних односа.

У оба свјетска рата Њемачка и Југославија су, како смо изложили, биле на супротним странама фронта. Циљ агресора означен у I свјетском рату, јавио се на исти начин и кроз II свјетски рат. Да ли је случајност да се у оба рата однос Њемачке према Југославији јавља у неизмијењеном облику, или је ријеч о јединственој политици која се јавља у континуитету - као процес дугог трајања. Југословенска историографија је ову појаву идентификовала као њемачку стратегију - поход на Исток. Тај пут је одувјек ишао преко југословенског простора. То већ траје вјековима. Изградиле смо кућу на сред пута и трпимо посљедице кроз историју.

Може ли се овај поход на Исток реализовати неутрализацијом овога простора, с обзиром на велики развој технике и других дисциплина. Да ли је Хитлерова упорност да мирним путем привуче Југославију на своју страну, 25. марта 1941. године - носила у себи управо такво настојање. Нудио је више компензација Југославији него било којој другој земљи у окружењу. Приписују му се ријечи да се тада Југославија понашала као размажена балерина. Југословенски одговор 27. марта 1941. године био је у стилу одговора на ултиматум Беча 1914. године. Сигурни су да је овдје ријеч о континуитету традиције - *Боље гроб него роб!* Ко не схвати моралну тежину традиције - тешко ће схватити понашање српског народа. Ову крилатицу сријећемо много прије демонстрација у Београду 27. марта 1941. године - када је срушена краљевска влада, која је потписала протокол о приступању Југославије Тројном пакту Рим - Берлин - Токио. Њу, у ствари, налазимо у родољубивој поезији српског пјесника Ђуре Јакшића, који половином 19. вијека пјева: "Зар није боља смрт? Зар није љепши гроб, но хладан ланац, мемла, тамница. Срамотни гроб!" Ово је најбољи примјер како се допире до свијести народа.

Анализирајући питање односа Њемачке и Југославије у II свјетском рату, морам поменути њемачког генерала и опуномоћеника за Србију - Бемеа, који је 25. 09. 1941. године издао заповијест својим војницима, коју ћу дијелом цитирати: "Ако овде не поступамо с највећом безобзирношћу, наши ће губици расти у недоглед. Ваш задатак је да прокрстарите земљом у којој се 1914. године потоцима лила крв због подмуклости Срба, људи и жена. Ви сте осветници мртвих. За целу Србију има се створити зас-

трашујући пример, који мора најтеже погодити целокупно становништво. Свако ко благо поступа, огрешује се о животе својих другова. Он ће, без обзира на личност, бити позван на одговорност и стављен под ратни суд. "

Два мјесеца касније (7. XII 1941) опет, у окупираној Србији, њемачке власти су објавиле декрет - назван *Ноћ и магла* у коме се тражи невиђена окрутност према окупираном српском народу. Прво се прокламује да за једног убијеног њемачког окупаторског војника - треба да главом плати 50 српских талаца. Затим се то поопштрава: 100 за једнога. Тако суровој репресији није био изложен ниједан народ у окупираној Европи. Зашто тако сурово само према Србима?!

Сличан овоме је италијански документ назван *Circolare 3.C.* у коме су разрађена детаљна упутства - како рушити куће, уништавати добра, пљачкати и убијати. "Стријељање остаје правило - за изузетке треба имати ваљане разлоге".

Нису поштеђена ни културноисторијска добра. Манастири су пљачкани а библиотеке претворене у коњушнице.

У архиву Српске православне цркве у Београду сачувани су подаци о настојањима окупатора да обездухови српски народ. Хапшени су највећи православни великодостојници:

"Патријарх Гаврило Дожић и владика жички Николај Велимировић ухапшени су од стране Гестапоа, интернирани и депортовани у Дахау. Владика далматински Иринеј Ђорђевић је, као и они, депортован у Италију.

Четворица владика (Петар Зимоњић, Сава Трлаић, Доситеј Васи и Платон Јовановић) убијени су као и 544 свештеника.

Срушено је 450 цркава и 850 оштећено. Ризнице (са хиљадама икона) непроцењиве вриједности су опљачкане.

240.000 Срба православне вјере насилно је обраћено у католичку веру у оквиру фашистичке Хрватске предвођене Антом Павелићем, оданим слугом Хитлера и Мусолинија; а 700.000 Срба је ликвидирано, нарочито у концентрационом логору Јасеновац, само због тога што су Срби и православаци". (Изјава патријарха Павла - Политика Београд, 11. I 1995.)

Добро је познато са каквом је безобзирношћу бомбардован Београд 6. 04. 1941. године, без објаве рата и упркос чињеници да је проглашен за отворени град. Генерал фон Лер, који је командовао овом операцијом, дао је 7. маја 1945. године сљедеће објашњење: "Сада када смо изгубили рат - могу отворено да кажем да је то била Фирерова заповијест. Он је наредио

да порушимо Београд и разбијемо Југославију. Захтјевао је да у првом налету наших авиона порушимо библиотеку Србије и физички уништимо српску интелигенцију."

Није ријеч само о *походу на Истиок*, већ о много сложенијем питању: духовном и физичком уништењу једног народа.

Свако насиље - у теоријском смислу, изазива отпор. Што је насиље веће - то је и отпор већи. И ова димензија односа се преселила у свијест народа, још више и потпуније. Ваљда и зато што су репресије биле окрутније, облици утицаја на народну свијест разноврснији и зато што је проток времена краћи од периода I свјетског рата. Неки подвизи народа у отпору задивили су чак и окупатора. Италијански министар иностраних послова гроф Гано, на примјер, биљежи у свом Дневнику 1941. да је "умирити побуњене Црногорце исто што и орати море". Хитлер их опет назива српским Прусима. Исто тако су у легенду ушли борбени окршаји неких партизанских јединица из рата 1941-1945. По поеми Кадињача, а не по историјским записима, памти се херојство радничког партизанског батаљона у борби против њемачких фашиста код Ужица новембра 1941. године. Затим легендарне поруке мањих партизанских група - попут оних са Љубиног гроба или Зеленгоре, у Босни, "да непријатељ - њемачки фашисти неће проћи док се год чују пуцњи пушака. А када оне умукну - знајте да нема више живих бораца". Или примјер стријељања ђака у Крагујевцу 21. X 1941. године од стране њемачких фашиста. Нема човјека који наизуст не зна за поему пјесникиње Десанке Максимовић "Крвава бајка". По њој је снимљен и филм, "Прозвано је V 3". Исто тако се може рећи да сваки образовани човјек зна за сликарско платно "Сутјеска" Петра Лубарде, једног од највећих послјератних сликара Југославије.

Појединачни примјери су врло бројни. Тешко их је из мноштва издвајати. Па, ипак, направимо два изузетка. Вјешање омладинца Стевана Филиповића из Ваљева, који са вјешала - уздигнутих песница, позива окупљене у борбу противу њемачких фашиста. Сачувана је фотографија која је обишла свијет. Вратила се са поруком да је овај подвиг достојан националног амблема најхрабријих европских народа. Још упечатљивији је случај стријељања заробљеног партизана Љуба Ђупића - иначе ђака Никшићке гимназије. Његов осмијех презира према убицама и смрти уопште, такође је заустављен на фотографији која је обишла свијет. Када ју је видио један француски стваралац записао је: "Ми смо са Југословенима пријатељство кроз рат калили, али смо, ипак, љубоморни на овакве јунаке".

Најзад, навешћу још само овај примјер. Годинама прикупљам грађу за књигу о писмима на смрт осуђених припадника покрета отпора у II свјетском рату. То су заиста Сократовске поруке. На јединственом споменику покрету отпора Европе, који је прије десетак година открио у Кому (Италија) тадашњи предсједник Италије - Сандро Пертини, исписана је једна реченица из посљедњег писма родољуба Ратка Жарића - из околине Даниловграда - Црна Гора, која је, ваљда, симболизовала судбину и борбу ових заиста изузетних људи. Без обзира на образовање и узраст, њихове поруке потомству зрачиле су мудрошћу и одважношћу.

Ови и многи други примјери и данас, 50 и више година касније, заокупљају стваралачку пажњу умјетника и списатеља разних профила. Написано је на десетине хиљада текстова о ослободилачком рату 1941-1945. године. Главни противници су њемачки и италијански фашисти, али и њихови сарадници у окупираној земљи - хрватски усташе, албански балисти, муслиманска милиција. Његује се традиција. И у том смислу свака генерација даје свој допринос. Народ је поносан на своју борбу и на своје јунаке. Све то и данас усмјерава однос и понашање.

*

За наше разматрање битно је питање да ли се у народној свијести прави разлика између репресија њемачких фашиста и понашања њемачког народа. То питање захтијева свестрану елаборацију. Умјесто тога понудићу неке примјере који јесу појединачни, али су индикативни баш зато што су сачувани у свијести народа и као такви помажу да се сачини објективна слика о Њемачкој и Њемцима.

Из I свјетског рата сачувана је успомена на Арчибалда Рајса, угледног научника из Швајцарске, иначе њемачког поријекла, који је ратне године провео на фронту заједно са српском војском. Успомене на те ратне дане сачувао је у књизи *Аустроујгарска звјерства*, која је објављена у Лондону још 1916. године, а код нас у Југославији преведена тек ове године. Аутор је терор окупатора над Србима означио - монструозним - "Србија мора да цркне". ("Serbien muss starben!"). Осудио је "варварске методе ратовања и свирепости према цивилном становништву". Није могао вјеровати да су припадници "пријатног аустријског народа" и "поносне и витешке мађарске расе", као и Хрвати у тој војсци, имали неславну част да у бестијалности надмаше и своје пруске пријатеље". Наводи као аргумент ријечи поручника Фишера из 28. Ландроверског пука да више воли свој

полни орган - "од хиљаду српских свиња (како су називали припаднике овог народа - прим. З. Л.) који не заслужују ништа боље од дум-дум метака". Још је истакао да се српски војник у овом рату стриктно придржавао начела хуманости. У истом контексту треба схватити и упутство српског краља Петра Карађорђевића - Ујединитеља, који је скренуо пажњу својим војницима да је непријатељ на фронту а у заробљеништву су људи, па се према њима ваља опходити - људски и човјечно. И у рату 1941-1945. године партизани су се придржавали норми међународног ратног права. То се види по наредби Врховног штаба од 8. новембра 1941. године у којој се дословце каже: "Наше војне партизанске јединице дужне су, више од свих, строго да поштују ратничка права и високо да држе неокаљану заставу наших херојских партизанских одреда Југославије".

Арчибалд Рајс је оставио опоруку, да се његово срце у урни сахрани на историјском Кајмакчалану, међу костима "оних дивних српских сељака" - како је записао. На његовом споменику у Топчидеру у Београду написане су ријечи: "*Војник њравде и њрава*", што једнако говори о Арчибалду Рајсу као и моралним нормама народа који му је подигао споменик.

Истог интезитета су и сјећања на појединачне примјере достојанства и хуманизма припадника њемачког народа и њемачке окупаторске војске из II свјетског рата, што свакако коригује глобални негативни утисак о Њемачкој и Њемцима у свијести српског народа.

У том смислу запознатија је прича о њемачком окупаторском војнику Шулцу, који је одбио наређење да стријеља заточене српске цивиле и зато са њима заједно био стријељан од стране њемачких фашиста. Подигнуто му је више спомен-обиљежја у Србији. Једно од њих се налази у приватном дворишту једног српског домаћина. Сачињен је и кратки документарни филм о овом храбром чину војника Шулца, који је достојан дивљења.

То је пут да се уђе у легенду. На истом путу се нашла Београђанка - њемачког поријекла - учитељица Краус, која је добровољно пошла у њемачки логор на Бањици, крај Београда, да би тако замијенила, у ствари живот спасила - својој ученици.

Можда и наведени примјери указују на пут помирења двије државе и два народа. У југословенској штампи сам читао и о конкретним иницијативама. Обичан човјек тражи од науке да објасни - како се то Њемци помирише са Русима и Русијом, Французима и Француском, САД и Американцима - од којих су свакако више патње доживјели у рату и послерије рата, а не могу да се помире са Србима, којима су у оба свјетска рата нанијели огромна страдања. Запажа се да СР Њемачка и СР Југославија -

нијесу и не могу бити ривали. Једна је велика и снажна а друга је мала и нејака. По том основу СР Њемачка има већу обавезу и одговорност према Европи. Познато је да је средњи грађански сталез дигао Њемачку са дна након I и II свјетског рата - гдје ју је била довела званична политика. И данас један од високих званичника СР Њемачке тражи да "Србија падне на кољена". У југословенском јавном мњењу на то се одговара да ће то бити "мало морген" и посеже се за студијским текстовима Томаса Мана у којима је извршена корјенита критика њемачке политике према Европи а посебно према Балкану, за кога је југословенски нобеловац Иво Андрић, иначе доктор историјских наука, па зато и добар познавалац прилика, рекао да је мржњом затрован овај простор и упитао се - да ли је заташкавање историјске истине - зло или добро. Исто питање је много раније сам себи поставио Ниче и одговорио - да је заташкавање истине врло опасно, јер је отровно.

Размишљања иду и ка томе да је наводно уједињена Њемачка и превише јака и велика за Европу. Зна се, међутим, да она, таква каква је - не може, и да хоће, изван Европе. Али у истом смислу треба на исти начин подвести и мисао да је претходна Југославија била превелика за Балкан, да је и умањена СР Југославија, опет, прејака за мали Балкан. Ни она не може, баш као ни Њемачка, ван простора гдје се вјековима и миленијумима налази.

*

Враћајући се основној теми расправе мора се констатовати да и трећи пут у овом вијеку долази до конфронтације Њемачке и Југославије. И то након пада Берлинског зида, уједињења двије Њемачке државе, али и пада такозваног социјалистичког лагера у који је, макар само повремено, сврставана и претходна Југославија. Овај трећи судар, у ствари, говори да се остало на старом, да се није извукла тако потребна поука за обје стране. Зато је услиједила међусобна сатанизација. Увјек су истина и правда само на једној страни, на својој страни. Друга страна се представља као она која се ослања на неистине и неправде. У ствари, приписује се морална невиност своје народу а оном другом се товари искључиво кривица. Из тога произилази закључак да је једна страна у сваком погледу боља од оне друге, којој се често приписује и оно што она није. У сваком случају званична Њемачка је у југословенском огледалу и даље одсликана као стари душманин (у кога - народна мудрост каже - не треба тражити новог пријатеља). У њемачком огледалу Срби су ваљда најгори народ на свијету,

примитиван, неприципијелан, и тако све супротне оцјене од оних које је о њима оставио Гете, на примјер. У сваком случају Срби су опет означени као жестоки противници Њемачке.

Неоспорно је да је СР Њемачка одиграла одлучујућу улогу у разбијању претходне Југославије, земље која је и утемељивач ОУН. Њемачка је извршила снажан притисак на своје савезнике у Европској заједници да признају сецесију побуњених југословенских република - Словенију и Хрватску, а касније и Босну и Херцеговину и Македонију, што је довело до грађанског рата 1991-1995. Данас западни медији, укључујући и оне у САД, отворено пишу да је "у јесен 1991. године њемачки министар Ханс Дитрих Геншер - притискивао колеге у Европској заједници да признају Словенију и Хрватску и понудио признање Босне и Македоније". Бивши амерички амбасадор у Београду Ворен Цимерман каже, а америчке новине преносе: "Инсистирао сам у Вашингтону - да се одгоди признање". И бивши амерички државни секретар Бејкер сада каже да је учињена грешка прераним признањем одцијепљених југословенских република. Прије њега су то већ били урадили министри својих земаља - Де Микелис (Италија), Ролан Дима (Француска). Када је самит Европске заједнице 17. XII 1991. године донио одлуку да одобрава признање сецесије у Југославији, Карингтон (Енглеска) и Венс (САД) су "завапили гласно и јавно". Тај вапај се није тицао СР Њемачке, па је она практично - главни кривац за такву одлуку самита Европске заједнице, премда је имала здушну подршку још само званичног Ватикана, који слови у Југославији као заклето непријатељ православља.

На томе се, и то се зна у Југославији, није стало. У наводном разрјешењу југо-кризе, СР Њемачка је увијек заговарала антисрпски став. Он је заправо био полазиште у бројним рјешењима која су се нудила. Улагала је максималан напор да окупи све бивше и садашње непријатеље Срба и Србије. На почетку 1995. године била је домаћин сусрета Туђмана и Изетбеговића. Нешто касније је угостила прваке босанских Хрвата и Муслимана. Инсистира се на федерацији или конфедерацији ових национа из Босне са Републиком Хрватском, док се такво право ускраћује босанским Србима да се на исти начин вежу са Југославијом, у којој су живјели пуних 70 и више година. Таква питања остају без одговора или се, можда, одговор назире у још неким корацима њемачке дипломатије. Наиме, званична Њемачка нескривено настоји да у југо-кризи активније укључи Турску. А она је вјековни непријатељ хришћанског народа на Балкану и посебно непријатељ Југославије као државе. На другој страни се провјерени пријатељи Југославије, као Грчка - на примјер, оцјењују "као реметилачки фактор европске хармоније".

Принципијелно је питање, вриједно дубоког размишљања, да ли се након свих ових сазнања ради о континуитету старе политике - поход на Исток, која је одјевена у ново рухо. У том случају несхватљиво је да се на тај начин даје допринос помирењу два народа. У јавности је маркиран и још један, опет несхватљив манир испољен у политици СР Њемачке. На њеној страни су високи званичници СР Њемачке изразили жељу за помирењем (Брант - у Варшави, Кол - у Паризу, Кинкел у Москви), док се на другој страни испољава ароганцији према Југославији. Брант се поклатио сјенима жртава Пољске у II свјетском рату; Кол је у Паризу испољио разумијевање за бол који је нанесен француским мајкама због репресије фашистичке Њемачке у II свјетском рату; Кинкел је почетком марта 1995. године поручио Москви да Њемачка респектује "осјећања људи у Русији, који се, поводом 50 годишњице завршетка II свјетског рата - посебно сјећају жртава" (Политика - Београд, 8. III 1995). Сличног демарша, међутим, није било према Југославији, иако су позната њена страдања у II свјетском рату. Напротив, стиче се утисак да се у нови однос увлачи стара пракса - овако или онако. Историја 20. вијека била је пуна тешких искушења за Југославију, како је то већ изложено, макар у виду кратког прегледа. Србија и Црна Гора никада нису прихватиле никакве ултиматуме од било кога да су долазили.

*

Полазећи од сазнања да је врло значајна улога интелигенције у формирању јавног мњења и његовом снажном утицају на обликовање масовне свијести о догађајима, личностима, односима итд. - организовао сам анкету међу студентима на свим факултетима у Црној Гори. Утолико више што за период актуелних односа нема архивске документације због познате историјске дистанце. Да ли се то може надомјестити оваквим анкетама. Свакако не, али оне могу да упуте на могуће правце унапређивања односа.

Као што смо и очекивали студенти су стекли основна знања о овим односима у школи, преко медија, у породици или преко литературе. Оцјена је, углавном, да су им ти односи "веома добро познати". Само један испитаник каже "нијесу ми уопште познати". У оцјени односа изложена је читава скала мишљења. Доминира лоша оцјена односа: "никада нијесу били повољни за нашу земљу", "односи између двије земље су били непријатељски... али присјетимо се да је од тада прошло више од 50 година".

Други блок питања тицао се услова за евентуалну промјену неповољних односа. Како би обје државе могле бити на истој страни у евентуалним конфликтима. Већина, опет, сматра да се односи могу унаприједити. Само један сумња у такву могућност. Сматра да су мали изгледи, за сада - у даљој будућности - можда. "Перспективе нема јер у политици нагињу према Хрватској". Већина анкетираних међутим, сматра да постоји перспектива бољих односа између двију земаља. "Ја у будућности видим Њемачку и Југославију као пријатељске земље". "Мислим да Југославија треба да буде окренута свима развијеним земљама и народима". "Убудуће можемо очекивати још бољу сарадњу, јер се интереси обје земље мијењају". Као услов боље сарадње наводи се "промјена политике", "промјена односа Њемачке према Балкану", "промјена гледишта на појам Словен, од стране Њемачке" и наравно "промјена нашег менталитета о појму Њемачке израженом у паролу - рад и само рад". Најзад се као услов бољих односа наводе "већа толерантност, веће разумијевање, усклађеност циљева који воде свјетском миру и бољој сарадњи", "јачање међусобног пријатељства и политичког партнерства", "промјена политичке власти у објема земљама", "смјена руководства", "немијешање у унутрашњу политику", "прије свега укидање санкција".

Посебни блок питања упућивао је на утиске о Њемцима као народу и појединцима. Из одговора се види да постоје и лични контакти, да се о томе прича са друговима и пријатељима, људима на привременом раду у Њемачкој. Иако су одговори најчешће кратки, ипак се стиче одређен утисак и о Њемцима као народу и о појединцима. У таква опажања су, наравно, уткана сазнања до којих се дошло из књига, преко медија, у породици. И овдје су изложена различита мишљења - од "не размишљам о томе", "не знам", "глупо питање", па преко одговора једног испитаника да су "лоше личности склоне уживању" до оних у којима су оквалификовани као "хладнокрвни, марљиви, карактерни", "дисциплиноване и јаке личности", "педантан, дисциплинован, радан, материјалиста, хладан", "послован, хладан, егоист", "Њемци су педантни, тачни у извршавању задатака, желе да владају и управљају људима", "цијени свој и туђи рад и спреман да га награди". Један испитаник их види "као Југословене"; "Имају особине које карактеришу доброг човјека, храброст, праведност, искреност".

Ова опажања студената сасвим су близу општем утиску, односно слици Њемачке и Њемаца - у огледалу Југословена - Срба и Црногораца. У том огледалу Њемац је и добар ратник, што је на високој цијени - па иако је ријеч о непосредном противнику. Из свега произилази да се не гаји мржња противу Њемаца и поред лоших искустава у оба свјетска рата. Народ се

грози над злочинима, а злочини не припадају народима, већ појединцима. Ратни злочини почињени у II свјетском рату не вежу се за Њемце - већ за фашисте. А фашисти су били и италијански окупатори, Хортијева солдатека, Павелићеви усташе. То је битна разлика на којој треба градити односе између држава и народа.

*

У закључку овог саопштења остаје отворено питање - да ли се може "подвући црта" испод оптерећења прошлости. Вријеме рата - у ствари смрти, уступило је мјесто времену мира - у ствари рађања. Фашисти су злочинци а данашња њемачка омладина је сасвим нешто друго. Зато је радо виђена на југословенским плажама. Имамо извјестан број мјешовитих бракова који враћају међусобно повјерење. Увијек је на цијени била њемачка индустријска роба. Откад је наш динар ослоњен на њемачку марку, од тада је економска криза у Југославији почела да слаби. Југославија је означена као земља најстабилнијих цијена, упркос санкцијама. За карактерне особине Њемца везане су најљепше ријечи као што су одважност, дисциплина, радиност, тачност итд. Све је то остало упркос лошем наслеђу.

Полазећи од начела да је битан фактор здраве сарадње спознаја пуне истине, од које никада и нико није трпио трајну штету, мора се констатовати да су таква настојања угрожена политиком - једно се говори а друго се ради. Канцелар СР Њемачке Хелмут Кол у вријеме расламсавања југо-кризе смирено је изјавио: "Док ја постојим, док сам ја канцелар, никада нећу дозволити да Њемачка води политику растурања Југославије. У то будите сигурни увек се на мене можете ослонити". Заиста, велики је раскорак између реченог, обећаног и учињеног.

Све то говори да треба добро отворити очи па ће се лакше уочити шта се испријечило настојању да се обнови повјерење и жеља за сарадњом учини реалном. Идеја о помирењу је сама за себе племенита.

Назначена су нека важна питања о којима ћемо водити отворени разговор; након сљедећих сусрета отворићемо и друга питања. Нека нас и други у томе слиједи. Нека се пријатеље градови, школе, универзитети, као што то успјешно чине јавна хуманитарна друштва. Вјероватно ће и медији поклонити пажњу овим новим иницијативама. Њих је и до сада било, али одавно се каже: збило се оно о чему запис постоји. Можда ће се тако смањивати број текстова - свађалица. Знамо да се може доста тога научити

из културне баштине њемачког народа. Исто тако и мали југословенски народ нуди доста инспиративних мотива - из којих ће проистећи потреба за новим сусретима. Све би то могло позитивно утицати и на званичну политику да слиједи и уважава овакве иницијативе.

Окренимо се, дакле, будућности, јер смо у прошлости задобили доста рана. А оне боле све док не зарасту.

АНКЕТНИ ЛИСТ

за студенте Филозофског факултета

1. *Колико су Вам познати односи Немачке и Југославије у Другом свјетском рату и како их оцјењујете?*

2. *Како сте дошли до тих сазнања - школа, факултети, медији, породица и др?*

3. *Правили ли разлику између односа држава и народа и у чему се то огледа?*

4. *Све више сазријева мишљење да се пријатељство (непријатељство) мијења а да је интерес непромјенљив. Мислите ли да, у том смислу, може доћи вријеме да Немачка и Југославија не буду на сујројним странама?*

5. *Који су неопходни услови за евенуалну промјену стања односа двије државе?*

6. *Да ли садашње стање односа иде у том правцу?*

7. *Каква је перспектива сарадње два народа?*

8. *Каква је перспектива сарадње двије државе?*

9. *Како замислите Немца као личности?*

10. *Које су, по Вама, добре особине Немца?*

11. *Шта сматрате негатаивном особином код Немца и колико је Ваша оцјена условљена историјским односима двије државе?*

12. *Шта су Вам причале Ваше колеге - пријатељи који су на привременом раду у Немачкој о Немцима као личностима?*

13. *Имали ли познаника Немца и који је став Ваших међусобно пријатељства?*

Молим Вас да одговорите читко напишете на посебном папиру уз прецизно навођење броја питања на које одговарате.

Хвала!

април 1995. године

Prof. dr Zoran Lakić

L'ALLEMAGNE AU MIROIR DES JOUGOSLAVES - DES SERBES ET DES MONTÉNÉGRINS

Résumé

L'auteur analyse les rapports entre la Yougoslavie et l'Allemagne au cours de deux guerres mondiales. Pendant la Première et la Seconde guerre mondiale, deux pays combattaient aux côtés opposés. Dans tous les deux cas, l'Allemagne et les autres agresseurs occupaient la Yougoslavie faisant une terreur épouvantable qui provoqua environ trois millions de victimes en Yougoslavie aussi que les grandes dévastations.

Dans quelle mesure le passé se reflète-t-il aux rapports mutuels de ces deux pays aujourd'hui? Dans la yougo-crise de 1991 à 1995 l'Allemagne était de nouveau du côté opposé à la Yougoslavie. Par conséquent, on pose des questions essentielles: pourquoi ces deux pays se dressent-ils toujours l'un contre l'autre; pourquoi les représailles de l'armée d'occupation allemande étaient-elles les plus cruelles envers les Serbes; pourquoi l'Allemagne ne présenta-t-elle pas ses excuses à la Yougoslavie pour des crimes commis pendant deux guerres mondiales comme elle l'a fait aux autres peuples; pourquoi dans la yougo-crise actuelle l'Allemagne de nouveau prend-elle le côté à la Yougoslavie?

Il est nécessaire de répondre à ces questions d'autant plus qu'une enquête organisée dans les préparations de cet ouvrage montre que les jeunes gens en Yougoslavie distinguent l'agressivité militaire allemande au cours de l'histoire du peuple allemand travailleur et discipliné.